

Examen HAVO 2010

tijdvak 2
woensdag 23 juni
13.30 - 16.00 uur

economie (pilot)

Bij dit examen horen een bijlage en een uitwerkbijlage.

Dit examen bestaat uit 28 vragen.

Voor dit examen zijn maximaal 59 punten te behalen.

Voor elk vraagnummer staat hoeveel punten met een goed antwoord behaald kunnen worden.

Als bij een vraag een verklaring, uitleg of berekening gevraagd wordt, worden aan het antwoord geen punten toegekend als deze verklaring, uitleg of berekening ontbreekt.

Geef niet meer antwoorden (redenen, voorbeelden e.d.) dan er worden gevraagd. Als er bijvoorbeeld twee redenen worden gevraagd en je geeft meer dan twee redenen, dan worden alleen de eerste twee in de beoordeling meegeteld.

Opgave 1

De kunst van verzekeren

uit een krant:

Een onderzoeksrapport naar de veiligheid bij Nederlanders thuis laat zien dat één op de zes Nederlandse huishoudens in de afgelopen tien jaar wel eens slachtoffer is geweest van inbraak in huis. Dat komt neer op 1.190.000 huishoudens met een gemiddelde schade van ruim 2.500 euro. Inbraak zorgt, naast financiële schade, vaak ook voor grote emotionele schade. Gelukkig neemt de laatste jaren het aantal inbraken en pogingen tot inbraak af.

Els van Stratum woont in een appartement in Tilburg. Zij bezit een waardevolle collectie gouden beelden, die op 1 oktober 2008 door een taxateur gewaardeerd is op € 150.000. Els informeert bij verzekeringsmaatschappij VEA over de mogelijkheden om op haar inboedelverzekering een aanvulling te nemen voor deze kunstcollectie.

Op het aanvraagformulier moet Els de waarde van de kunstcollectie aangeven. Daarnaast moet ze allerlei aanvullende informatie opgeven, zoals gezinssamenstelling, postcode, huisdieren en type woning.

Op 1 januari 2009 verzekert Els haar kunstcollectie. De verzekerde waarde wordt vastgesteld op basis van de taxatie van oktober 2008.

Het gevaar van averechtse selectie probeert VEA tegen te gaan door risicoselectie toe te passen.

- 1p **1** Citeer uit de bovenstaande tekst de zin waaruit je zou kunnen afleiden dat VEA risicoselectie toepast.

Gebruik bron 1 en bron 2.

- 2p **2** Leg uit dat een onderdeel van de risicoselectie die VEA toepast niet in overeenstemming is met de conclusies uit het onderzoeksrapport.

Gebruik bron 1 en maak in het antwoord gebruik van paragraaf 2 en paragraaf 3.

- 2p **3** Noem twee manieren waarop VEA probeert moreel wangedrag te voorkomen en leg elke manier kort uit.

Gebruik bron 1.

- 2p **4** Bereken het bedrag dat Els in het eerste verzekeringsjaar voor deze aanvullende verzekering moet betalen.

Tussen oktober 2008 en juni 2009 zijn de goudprijzen fors gestegen, waardoor de beeldencollectie van Els intussen een waarde vertegenwoordigt van € 200.000. Bij VEA bestaat elk kwartaal de mogelijkheid de verzekerde waarde te laten herberekenen en indien nodig te laten aanpassen. Els heeft daarvan geen gebruik gemaakt.

Op zaterdag 13 juni 2009 wordt er in het appartement van Els ingebroken en een deel van haar beeldencollectie gestolen. Els doet bij de politie aangifte van de diefstal. De waarde van de gestolen beelden wordt geschat op € 70.000.

Gebruik bron 1.

2p **5** Bereken de schade-uitkering die VEA zal uitbetalen.

Els stelt achteraf vast dat ze er goed aan heeft gedaan om een aanvullende verzekering af te sluiten voor haar kunstcollectie. In het algemeen twijfelen veel mensen over het nut van het afsluiten van een extra verzekering voor kostbare zaken als kunst en antiek. Weegt het risico op tegen de kosten van de verzekering?

Gebruik bron 1 en bron 2.

3p **6** Beantwoord deze afwegingsvraag tussen baten en kosten van een kunstverzekering, zoals Els die afsloot. Motiveer het antwoord met onderdelen van het krantenbericht, bron 1 en bron 2.

Aanwijzingen

- *Geef in maximaal 50 woorden jouw standpunt weer.*
- *Concretiseer het antwoord met elementen uit het voorval van Els.*

Opgave 2

Naar een toekomst die werkt

De Nederlandse bevolking vergrijst. Dit kan leiden tot een aanbodtekort op de arbeidsmarkt waardoor de economische groei stagneert. Vandaar dat de minister van Sociale Zaken en Werkgelegenheid onderzoek heeft laten doen naar maatregelen die genomen moeten worden om de werking van de Nederlandse arbeidsmarkt te verbeteren en de deelname aan betaalde arbeid te verhogen. Het resultaat van dit onderzoek staat in het rapport 'Naar een toekomst die werkt'. In dit rapport wordt de potentiële beroepsbevolking gevormd door alle inwoners van Nederland in de leeftijdsgroep 20 tot 65 jaar.

Uit dit rapport komen de twee tekstfragmenten van bron 3 die de ontwikkelingen van de vraag naar arbeid en het aanbod van arbeid in Nederland voorspellen.
Gebruik bron 3.

2p 7 In welk van beide tekstfragmenten, A of B, wordt een voorspelling gedaan over de ontwikkeling van de vraag naar arbeid? Verklaar het antwoord.

2p 8 Onderstaande tekst is een selectie van conclusies uit dit rapport.
Maak van deze tekst een juiste economische redenering.
"Door vergrijzing neemt de potentiële beroepsbevolking ... (1) ..., waardoor de arbeidsmarkt zal verkrappen. Daardoor zal de sociale premiedruk voor de werkzame beroepsbevolking stijgen, want de AOW-uitkeringen worden grotendeels gefinancierd via het ... (2) Een hogere premiedruk kan leiden tot hogere looneisen. Dit kan voor de Nederlandse bedrijven aanleiding zijn om de verkoopprijzen te ... (3) ..., waardoor de internationale concurrentiepositie ... (4) Dit heeft tot gevolg dat de Nederlandse ... (5) ... afneemt, waardoor de economische groei stagneert."

Kies uit:

- bij (1) af / toe
- bij (2) kapitaaldeckingsstelsel / omslagstelsel
- bij (3) verhogen / verlagen
- bij (4) verbetert / verslechtert
- bij (5) export / import

Een leraar economie bespreekt in zijn klas de conclusies van dit rapport en toont daarbij bron 4. Uit bron 4 blijkt dat in Nederland 73% van de potentiële beroepsbevolking deelneemt aan de arbeidsmarkt: dit noemen we de participatiegraad.

Vervolgens bespreekt de leraar met de leerlingen mogelijke maatregelen om de participatiegraad van ouderen te verhogen. Enkele suggesties van leerlingen.

- Simon: “Verhoog de pensioenleeftijd van 65 naar 67.”
- Edith: “Stimuleer dat ouderen tussen 55 en 65 jaar meer in deeltijd gaan werken.”

Combineer bron 3 en bron 4.

2p **9** Laat met een berekening zien dat naar verwachting de participatiegraad in Nederland in 2015 hoger zal zijn dan 73%.

2p **10** Leg uit dat de oplossing van Edith wel de participatiegraad verhoogt, maar niet het probleem van de verkrapping op de arbeidsmarkt oplost.

Tot slot laat de leraar bron 5 zien. Hij vraagt de leerlingen in dit schema aan te geven bij welke pijl de suggesties van Simon en Edith behoren. Bovendien komt de leraar zelf met een mogelijke oplossing om de participatie van ouderen te verhogen: “Verlaag de pensioenuitkeringen in de eerste jaren van pensionering.”

Gebruik bron 5.

2p **11** Van welke pijl, A, B, C, D of E, zou de bijbehorende omvang in personen veranderen bij het uitvoeren van de suggestie van Simon? Verklaar het antwoord.

2p **12** Beschrijf de redenering achter de oplossing die de leraar voorstelt.

Opgave 3

China wil Bancor

uit een krant (2009):

AMSTERDAM – De Federal Reserve (Fed), het Amerikaanse stelsel van Centrale Banken, heeft de geldkraan helemaal open gezet in een ultieme poging de crisis in de economie van de Verenigde Staten van Amerika (VS) te bezweren. De Fed maakte dinsdag bekend dat het 600 miljard dollar aan schulden overneemt van Fannie Mae en Freddie Mac, de grootste hypotheekbanken van het land. Die overname wordt gefinancierd door nieuw geld te drukken. Gezien de recessie waarin de Amerikaanse economie zich bevindt, acht de Fed het risico klein dat deze actie de inflatie in de VS aanjaagt. Bij deze reddingsactie nemen de schulden van de Amerikaanse overheid dus niet toe.

Chinese economen maken zich al jaren zorgen over de waardeverstade van de dollar. Extra dollars in omloop brengen kan leiden tot een daling van de koers van de Amerikaanse dollar. Hiermee zou de waarde van het Chinese vermogen dat is belegd in Amerikaanse dollars, omgerekend in Chinese yuans, fors dalen. En de belangen zijn groot, want China is de grootste financier van de Amerikaanse staatsschuld. Om meerdere redenen twijfelen de Chinezen nu over de positie van de Amerikaanse dollar als mondiale reservemunt.

- 2p **13** Leg uit dat het risico op inflatie bij 'het openzetten van de geldkraan' relatief klein is in een situatie van recessie. Gebruik in je uitleg de verkeersvergelijking van Fisher.

De VS heeft al jaren een tekort op de betalingsbalans. Met name het tekort op de lopende rekening met China is erg hoog. Vaak leidt een tekort op de lopende rekening tot een verandering van de wisselkoers. Dat is voor de VS, in relatie tot China, in de afgelopen jaren nauwelijks gebeurd.

Tot juli 2005 was de koers van de yuan met een vaste pariteit gekoppeld aan de dollar. Tussen juli 2005 en juli 2008 is deze vaste koppeling beperkt versoepeld. Vanaf juli 2008 heeft de Chinese centrale bank deze koppeling weer hersteld.

- 2p **14** Leg uit welke koersverandering van de yuan een gevolg kan zijn van een tekort op de betalingsbalans van de VS met China, als de wisselkoers niet gekoppeld wordt.
- 2p **15** Verklaar de keuze voor een vaste koppeling tussen dollar en yuan, vanuit het perspectief van de Chinese economie.

Naar aanleiding van bron 6 doet de schrijver van het bovenstaande artikel een uitspraak:

“In maart 2008 bedroeg de totale waarde van het door Chinezen in Amerikaanse dollars belegde vermogen 2.000 miljard dollar. Stel dat tussen maart 2008 en maart 2009 dat vermogen is gegroeid met 10 miljard dollar. Je kunt berekenen dat de Chinezen er in vermogen toch op achteruit zijn gegaan, als je kijkt naar bron 6.”

Gebruik bron 6.

2p **16** Laat de berekening zien die de schrijver bedoelt.

In april 2009 vond een internationale conferentie plaats van de twintig grootste economieën van de wereld (G20). De president van de Centrale Chinese Bank, Zhou Xiaochuan, hield een toespraak. Hij maakte zich niet alleen zorgen over de waardevermindering van het Chinese vermogen in de VS. De bankpresident legde ook uit waarom hij vindt dat de dollar niet langer geschikt is als mondiale reservemunt. De president zei te spreken namens de BRIC-landen: een groep van opkomende economische grootmachten in de niet-westerse wereld: Brazilië, Rusland, India en China.

Timothy Geithner, minister van Financiën van de VS, reageerde op deze toespraak. Hij was het niet eens met de Chinese bankpresident en zag voldoende redenen om de dollar als mondiale reservemunt te handhaven. Ten behoeve van de internationale pers schrijven de beide heren een persbericht.

Gebruik bron 7 en bron 8.

3p **17** Schrijf het persbericht van Zhou of het persbericht van Geithner.

- Vermeld eerst de naam van de persoon die je kiest en het standpunt dat hij inneemt.
- Beargumenteer dat standpunt, met verwijzing naar twee onderdelen uit bron 8.

Gebruik voor het totale persbericht maximaal 70 woorden.

Opgave 4

Betaalbare zorg of zorg om betaalbaarheid?

uit een Amerikaans onderzoeksrapport, maart 2009:
Lang niet alle inwoners van de Verenigde Staten van Amerika (VS) zijn verzekerd tegen ziektekosten. Inwoners van de VS met een minimuminkomen krijgen gratis Medicaid, betaald door de overheid (zie bron 9). Wie een paar dollar meer verdient, heeft geen recht op Medicaid en kan zich particulier verzekeren. Niet iedereen kan en of wil dat betalen.
In de VS kunnen werkgevers een gedeelte van de premie voor de particuliere ziektekostenverzekering aan hun werknemers vergoeden. Deze werkgeversbijdrage verhoogt het inkomen. We hebben onderzocht of deze werkgeversbijdragen van invloed zijn op de inkomensverdeling tussen werknemers in de VS.

- 2p **18** Gaat dit onderzoek over de categoriale inkomensverdeling of over de personele inkomensverdeling? Licht het antwoord toe.

Onderzoeker Johnson stelt dat de inkomensverdeling door de werkgeversbijdrage niet is veranderd. Als bewijs voor deze stelling maakt hij een tabel waarmee de lorenzcurve getekend kan worden die ontstaat na het meetellen van de werkgeversbijdrage.

Gebruik de uitwerkbijlage.

- 3p **19** Onderzoek de juistheid van de stelling van Johnson. Doe dit als volgt:
- Vul op de uitwerkbijlage de kolommen (3) en (4) van de tabel in.
 - Teken op de uitwerkbijlage de nieuwe lorenzcurve.
 - Schrijf op de uitwerkbijlage jouw conclusie op.

Onderzoeker Jackson stelt dat de groep werknemers in de laagste inkomensklasse minder profiteert van deze werkgeversbijdrage dan de groepen werknemers in sommige hogere inkomensklassen. Om dit aan te tonen, gebruikt Jackson bron 11. Jackson concludeert dat er **wel** sprake is van een scheve inkomensverdeling.

Gebruik bron 11.

- 2p **20** Beargumenteer de conclusie van Jackson.

Een kritische econoom in de VS wijst op het zeer hoge niveau van de totale kosten van de gezondheidszorg in de VS. Met 17% van het bbp liggen deze kosten veel hoger dan in de meeste andere westerse landen. Een stelsel als Medicaid in combinatie met werkgeversbijdragen gaat gepaard met meer moreel wangedrag onder zorggebruikers dan bij ziektekostenverzekeringen in andere westerse landen, aldus de econoom. Hij pleit voor meer marktwerking in de gezondheidszorg. De Amerikaanse overheid ziet nadelen in meer marktwerking bij een elementaire basisvoorziening als gezondheidszorg, zeker in een samenleving die toch al wordt gekenmerkt door een groot verschil tussen arm en rijk.

- 2p **21** Leg uit hoe dit verzekeringsstelsel kan leiden tot relatief hoge kosten van de gezondheidszorg in de VS. Verwerk in het antwoord het verband tussen het stelsel en méér moreel wangedrag.

Gebruik bron 12.

- 2p **22** Beschrijf met behulp van de cartoon welk nadeel meer marktwerking in de gezondheidszorg kan hebben.

Opgave 5

Melk in de gierput

Al vanaf het begin van de Europese samenwerking is landbouw een belangrijk onderwerp. Zo moet het Gemeenschappelijk Landbouw Beleid (GLB) er voor zorgen dat het aanbod van voedsel voldoende is, dat consumenten voor redelijke prijzen landbouwproducten kunnen kopen en dat boeren een behoorlijk inkomen hebben. In 1984 startte de Europese Unie (EU) met garantielijzen: minimumprijzen met een door de EU volledig gegarandeerde afzet. Deze regeling leidde tot overschotten: 'melkplassen', 'boterbergen' en 'graanheuvels'. Deze overschotten werden door de EU opgekocht tegen de garantielijzen en op de wereldmarkt aangeboden tegen zeer lage prijzen, waardoor ontwikkelingslanden minder goed in staat waren een betere landbouweconomie te ontwikkelen.

Om de overproductie van melk tegen te gaan, heeft de EU in de jaren tachtig van de vorige eeuw nieuwe maatregelen geïntroduceerd: het productiequotum en de superheffing. De gegarandeerde afzet en de opkoopregeling van overschotten werden afgeschaft.

- 2p **23** Leg uit hoe een systeem van garantielijzen kan leiden tot overschotten.

Stel dat op de Nederlandse markt voor koemelk in een bepaald jaar de volgende gegevens gelden:

vraag: $Q_v = -250P + 15.000$	Q = hoeveelheid koemelk in miljoenen liters
aanbod: $Q_a = 750P - 3.000$	P = prijs per liter koemelk in centen
evenwichtsprijs	18 cent per liter

De vraag is afkomstig van enkele zuivelcorporaties en supermarktketens, verder kortweg 'afnemers' genoemd. Het aanbod komt van een groot aantal individuele Nederlandse melkveehouders: de producenten.

De EU stelt voor Nederlandse koemelk een productiequotum vast bij een minimumprijs van 20 cent per liter.

Gebruik bron 13.

- 2p **24** Toon met een berekening aan dat de **gemiddelde** omvang van het productiequotum per melkveehouder in Nederland 500.000 liter bedraagt.

De EU-maatregelen beïnvloeden de verdeling van het totale producenten- en afnemerssurplus.

Gebruik bron 14.

- 2p **25** In welke grafiek uit bron 14 is het grijze vlak de juiste omvang van het totale producentensurplus **na** invoering van de minimumprijs en het productiequotum?
- 2p **26** Leg uit waarom de invoering van het productiequotum gevolgen heeft voor de omvang van het producentensurplus.

uit een krant (maart 2009):

Boer zucht onder dalende prijzen

Melkveehouder Van den Broek staat iedere morgen om zes uur op om zijn tachtig koeien te melken. Maar iets opschieten doet hij er niet mee. De melk gaat via de slang, die normaal is aangesloten op de melktank, rechtstreeks in de gierput. "Ik heb Campina laten weten dat ze deze maand niet hoeven te komen om de melk op te halen. Nog niet zo lang geleden was de marktprijs bijna 50 cent per liter. Nu is de prijs 18 cent en dat is heel wat minder dan de 28 cent die je per liter als superheffing moet afdragen." Van den Broek heeft namelijk zijn melkquotum van 500.000 liter (geldig tot 1 april) al maanden geleden bereikt. Deze maand gaat ongeveer 1.800 liter per dag de gierput in.

Gebruik bron 15.

- 2p **27** Bereken welke aanpassing van de superheffing nodig is, zodat Van den Broek bij de gegeven marktprijs van 18 cent zijn overproductie niet meer zal dumpen in de gierput:
- bereken daartoe eerst de marginale kosten van 1 liter melk;
 - bereken vervolgens tot welk bedrag de superheffing minimaal moet worden verlaagd.

In de EU worden op dit moment de productiequota voor melk geleidelijk verruimd met het oog op het stopzetten van het stelsel van garantieprijzen, superheffing en productiequotum voor melk na 2015. Dat zou betekenen dat de vrije werking van het marktmechanisme de prijs van melk gaat bepalen. De Europese melkveehouders zouden dan in een gevangenendilemma terecht kunnen komen, als ze allemaal hun productiecapaciteit maximaal willen benutten.

- 3p **28** Leg uit op welke manier de Europese melkveehouders in een gevangenendilemma terecht kunnen komen, als de EU na 2015 de marktregulering volledig zou stopzetten.